

بررسی حقوقی و جرم شناسانه ی ماده ۲۰۳

آیین دادرسی کیفری

پری ناز رادفر

ماده آموزشی مدرسه (همکار سنجش و دانش)

۵۰۰ نسخه

۱۳۹۶-اول

۹۷۸-۶۰۰-۸۰۸۲-۹۲-۷

مولف:

ناشر:

تیراژ:

نوبت چاپ:

شابک:

کپی حقوق مادی و معنوی این اثر برای ناشر محفوظ میماند

مفتی ابن سہیل احمد صاحب دینی امور

: رادفر، پربناز، ۱۳۵۱ -	: سرشناسه
: ایران، قوانین و احکام Iran, Laws, etc.	: عنوان مقاله عنوان کتاب
: بررسی حقوقی و جرم‌شناسانه ماده ۲۰۳ آیین دادرسی کیفری / پربناز رادفر، تهران : گروه آموزشی مدرس؛ ستایش و دانش، ۱۳۹۶.	: عنوان و نام پدیدآور مشخصات نشر
: ۱۳۸ ص.	: مشخصات ظاهری
: 7-978-600-80825-0۰۰۰۰۰۰۰۰ ریال	: شابک
:	
: مباحث	: وضعیت فهرست نویسی
: آیین دادرسی جزایی -- ایران -- تفسیر و استنباط	: موضوع
Criminal procedure -- Iran -- Interpretation and construction	: موضوع
: جرم‌شناسی -- ایران	: موضوع
: Criminal procedure -- Iran	: موضوع
: ۱۳۹۶ ب ۴ ز/ر/.....	: رده بندی کنگره
: ۲۴۵/۵۵	: رده بندی دیویی
: ۶۷۳۵۳۷۰	: شماره کتابشناختی ملی

چکیده

هر مجرم دارای شخصیت جداگانه و منحصر به فردی است. بنابراین برای تعیین مجازات عادلانه، باید مجرم را شناخت و متناسب با شخصیت هر یک، روش و رفتار مناسبی را معین نمود. برای رسیدن به این هدف، لازم است برای هر متهم علاوه بر پرونده‌ی کیفری که در آن اعمال کیفری وی منعکس می‌گردد، پرونده‌ی دیگری به نام پرونده‌ی شخصیت که نشان دهنده‌ی شخصیت واقعی وی است تشکیل گردد.

پرونده‌ی شخصیت از دستاوردهای جرم‌شناسی و ابزاری مفیدی است در دست دادرس، که با ارائه‌ی ویژگیهای شخصیتی به دادرس می‌آورد در امر صدور حکم نسبت به مجازات‌های تکمیلی و تنزیمی مؤثر واقع گردد. چرا که یکی از اهداف مجازات، اصلاح و بازپروری و دوباره اجتماعی کردن بزهکار است و این امر ممکن نیست مگر با مطالعه و شناخت شخصیت بزهکار و فردی‌سازی مجازات‌ها. تشکیل چنین پرونده‌ای در حقوق کیفری ایران در برخی از قوانین از جمله در مواد ۱، ۲، ۳۷، ۳۹، ۵۹ و ۶۳ قانون مجازات اسلامی و همچنین در مواد ۴۷ و ۶۴ آیین‌نامه‌ی اجرایی سازمان زندان‌ها و خدمات تأمینی و تربیتی کشور به طور ضمنی یا صریح مورد توجه قرار گرفته است.

پرونده‌ی شخصیت در مرحله‌ی تحقیقات مقدماتی، اجرای حکم و اسبابه از نهادهایی همچون آزادی مشروط، عفو و همچنین طبقه‌بندی زندانیان، نمود بیشتری دارد. در این میان، بزرگترین اهمیت بیشتر، نتایج مناسب‌تر و هزینه‌ی کمتری برای جامعه دارد.

از تأسیسات نوین مقرر در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، ماده‌ی ۲۰۳ این قانون می‌باشد که راجع به تشکیل پرونده‌ی شخصیت است. این ماده می‌تواند تحولی در نظام کیفری ایران برای احقاق حقوق اساسی متهم محسوب شود.

عدم شفافیت عملکرد نظام کیفری ایران، عدم مسئولیت‌پذیری مسئولان برای اجرای آن در نظام کیفری ایران، انبوه پرونده‌ها و نبود امکانات آموزشی مناسب در این خصوص می‌تواند مانع تشکیل پرونده‌های شخصیت شود.

واژگان کلیدی

شخصیت، پرونده‌ی شخصیت، شخصیت متهم، بازپروری، اصلاح و درمان.

فهرست مطالب

ج	چکیده.....
۱	مقدمه.....
۶	سؤالات اصلی.....
۹	بخش اول:.....
۹	مبانی نظری ماده ۳۰۳ آیین دادرسی کیفری.....
۱۱	فصل اول:.....
۱۱	مبانی حقوق بشری.....
۱۲	گفتار اول: تعریف بازپروری.....
۱۳	بند اول: تعریف لغوی.....
۱۳	بند دوم: تعریف اصطلاحی.....
۱۳	گفتار دوم: انواع برنامه‌های بازپروری.....
۱۸	گفتار چهارم: اهمیت حقوق کودک در بازپروری.....
۲۱	گفتار پنجم: استفاده از روشهای تغییر رفتار برای اصلاح مجرمان.....
۲۲	گفتار ششم: حق بر آموزش.....
۲۶	مبحث دوم: رویکرد اسناد بین‌المللی و قانون اساسی به پرونده شخصیت و بازپروری.....
۲۶	گفتار اول: رویکرد قوانین ایران.....
۳۱	گفتار دوم: رویکرد اسناد بین‌المللی.....
۳۸	فصل دوم:.....
۳۸	مبانی جرم‌شناسی.....
۳۹	مبحث اول: جرم‌شناسی بالینی.....
۴۰	گفتار اول: توسعه مدل بالینی حالت خطرناک.....

۴۱	گفتار دوم: اقسام جرم‌شناسی بالینی.....
۴۱	بند اول: جرم‌شناسی بالینی در محیط آزاد.....
۴۱	بند دوم: جرم‌شناسی بالینی در محیط بسته.....
۴۲	مبحث دوم: تشکیل پرونده‌ی شخصیت.....
۴۳	گفتار اول: تعریف شخصیت.....
۴۶	گفتار دوم: دیدگاه‌های موجود درباره‌ی شخصیت.....
۵۳	مبحث سوم: جرم‌شناسی پیشگیرانه.....
۵۴	گفتار اول: تعریف جرم‌شناسی پیشگیرانه.....
۵۴	گفتار دوم: انواع پیشگیری.....
۶۱	بخش دوم:.....
۶۱	قلمرو و ابزارهای ماده‌ی ۲۰۳ آیین دادرسی کیفری.....
۶۳	فصل اول:.....
۶۳	قلمرو ماده‌ی ۲۰۳ آیین دادرسی کیفری.....
۶۴	مبحث اول: جرایم علیه اشخاص.....
۶۵	گفتار اول: طبقه‌بندی جرایم علیه اشخاص.....
۷۲	گفتار سوم: دیه.....
۷۴	مبحث دوم: جرایم علیه اموال.....
۷۷	مبحث سوم: تحلیل قلمرو جرایم برای تشکیل پرونده‌ی شخصیت.....
۷۷	گفتار اول: سیاست حبس‌زدائی.....
۷۹	گفتار دوم: گستره‌ی مفهوم سلب حیات.....
۸۲	گفتار سوم: گستره‌ی تحقیقات جنائی پیرامون مجازات اعدام.....
۸۹	فصل دوم:.....
۸۹	ابزارهای ماده‌ی ۲۰۳ آیین دادرسی کیفری.....

- مبحث اول: پرونده‌ی شخصیت و مددکاری اجتماعی..... ۹۰
- گفتار اول: مؤلفه‌های لازم برای تشکیل پرونده‌ی شخصیت..... ۹۱
- گفتار دوم: لزوم دادرسی ترمیمی در کودکان بزه‌کار..... ۹۴
- مبحث دوم: چالش‌های اجرایی ماده‌ی ۲۰۳ آیین دادرسی کیفری..... ۹۷
- گفتار اول: چالش‌های موجود در مددکاری اجتماعی..... ۹۷
- گفتار دوم: مواضع قانونی تشکیل پرونده‌ی شخصیت..... ۹۹
- گفتار سوم: مهلت قضایی..... ۱۰۰
- گفتار چهارم: مواضع رای..... ۱۰۳
- بند اول: کمبود اعتبارات مالی..... ۱۰۳
- منابع..... ۱۱۶

الف: بیان موضوع

با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، طبق نظر کارشناسان، نقاط ضعف و قوتی در این قانون مشهود بوده و تحلیل‌هایی پیرامون آن صورت گرفته است. یکی از نقاط قوت این قانون، تشکیل پرونده‌های شخصیت است که در ماده ۲۰۳ بیان شده است. این عملکرد نقطه‌ی عطفی در دادرسی عادلانه می‌باشد. با وجود این، با بررسی این ماده، نقاط قوت و ضعف آن آشکار می‌شود و در این پایان‌نامه سعی بر آن شده که به تحلیل این ماده پرداخته و نقاط قوت و ضعف آن با توجه به عملکرد دستگاه قضایی ایران بیان شود.

همان طور که می‌دانیم، عوامل مؤثر در شکل‌گیری و تکوین شخصیت عبارتند: از عوامل ژنتیک و عوامل محیطی. در میان عوامل ژنتیکی، وراثت و غذا در ریز و در میان عوامل محیطی، محیط جغرافیایی و اجتماعی حائز اهمیت هستند. طبیعی است که ارزشها و فنارهای حاکم، فرهنگ هر جامعه، جمع دوستان، مجامع علمی، ورزشی، مذهبی، اخلاقی، اختلال در غدد درون ریز، داخلی مانند: نقص تیروئید، نحوه‌ی ترکیب کروموزومها، نوع محیط جغرافیایی مثل زندگی در محیط کوهستانی یا شهری، مناطق سردسیر یا گرمسیر و همچنین محیط اجتماعی، مثل خانواده، مدرسه، دانشگاه، محیط کار و... بر شخصیت فرد تأثیرگذار می‌باشند.

بنابراین، در تعریف شخصیت باید گفت «شخصیت یعنی عنصر ثابت رفتار فرد، شیوه بودن او و بطور کلی آنچه همراه با او هست و موجب تمایز او از دیگران می‌شود».

هم‌چنانکه بین فلاسفه و متفکرین از قدیم الایام درخصوص جبر و اختیار اختلاف نظر وجود داشته، در جرم‌شناسی نیز اصل آزادی و اختیار در بزهکاری و همچنین جبر در بزهکاری هر کدام طرفدارانی دارد تا جایی که پیروان مکتب تحقیقی آن قدر پیش رفته‌اند که آنریکوفری بزهکاری مادرزادی را نتیجه‌ی اجتناب‌ناپذیر یک

رشته اثرات وراثتی دانسته و فرد بزهکار را که به زعم او بیشتر مرتکب جنایت می‌شود، از نظر اخلاقی و روانی و جسمانی بیمار می‌داند و برخی دیگر، نظریات مذکور را مردود و غیرعلمی می‌دانند.

ولیکن در هر حال مجرم نیز شخصی از اشخاص جامعه است که در فرآیند دادرسی نقش مهمی را عهده‌دار می‌باشد تا جایی که با فوت وی در مجازات‌های شخصی تعقیب موقوف می‌شود یا با توبه‌ی وی در بعضی موارد حد ساقط می‌گردد. به همین لحاظ به منظور پی بردن به زوایای شخصیت مجرم و اهمیت تشکیل پرونده‌ی شخصیت در کنار پرونده‌ی کیفری از ضروریات یک دادرسی عادلانه کیفری محسوب می‌گردد.

عوامل مهمی مثل جنس، سن، سابقه، سوء سابقه، سابقه‌ی محکومیت کیفری، وضعیت جسمانی، روانی، اقتصادی، خانوادگی، اجتماعی و ... مؤلفه‌های لازم برای تشکیل پرونده‌ی شخصیت به حساب می‌آیند. در بعضی از نظام‌های حقوقی، تشکیل پرونده‌ی شخصیت صراحتاً از سوی مقتن طی مواد قانون آئین دادرسی کیفری ذکر شده است. به عنوان مثال: در قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه، اصلاحی ۱۹۹۳ طی بندهای ۶ و ۷ ماده ۸۱، تحقیق و تشکیل پرونده‌ی شخصیت مجرم در مورد متهم در خصوص جرائم از درجه‌ی جنایی اجباری و در مورد جرائم از درجه‌ی جنحه‌ای، اختیاری اعلام شده است.

همچنین، شیوه دادرسی اطفال و نوجوانان دارای وجوه افتراق سعددی با شیوه دادرسی بزرگسالان می‌باشد. از جمله این که پلیس و قضاتی که منحصرأ یا غالباً در دادرسی اطفال فعالیت دارند، باید از طریق ایجاد دوره‌های آموزشی با علوم مختلفی از قبیل روان‌شناسی کودک، مددکاری اجتماعی و جرم‌شناسی آشنایی کاملی داشته باشند.

دادرسی باید کاملاً غیرعلنی و با حفظ حریم اطفال انجام گیرد. تشکیل پرونده شخصیت که حاوی اظهار نظر متخصصان مختلف علوم پزشکی، روان‌شناسی، مددکاری و جرم‌شناسی است، در کنار پرونده کیفری به منظور اتخاذ واکنش مناسب با شخیصت و منشی طفلی یا نوجوان ضرورت دارد.

در ایران، بررسی و تحقیق پیرامون ابعاد شخصیت متهم یا محکوم علیه توسط شخص قاضی و عندالزوم ضابطین دادگستری آن هم ضمن پرونده‌ی کیفری صورت می‌گیرد. اما در مراحل کشف جرم، تحقیقات مقدماتی، تعقیب جرم و دادرسی به معنای خاصی که همان صدور حکم است پرونده‌ی تحت عنوان پرونده‌ی شخصیت به صورت مستقل و جدا از پرونده‌ی کیفری وجود ندارد و قانونگذار با بی‌تفاوتی کامل نسبت به آن گذشته است و در ماده‌ی ۲۰۳ اشارهای به آن نشده است. به عبارت دیگر در ایران تشکیل پرونده‌ی شخصیت اصولاً پس از محکومیت است نه در مرحله‌ی اتهامی.

نتیجه‌ی کلام این که در نظام حقوقی ما بررسی پیرامون شخصیت متهم در مراحل پنج‌گانه‌ی دادرسی صورت می‌گیرد. ولی تنها در مرحله‌ی نهایی، یعنی اجرای حکم است که تشکیل پرونده‌ی شخصیت الزامی گردیده در صورتی که تشکیل پرونده‌ی مذکور در تمامی مراحل دادرسی کیفری و حداقل در جرائم مهم و از درجه‌ی جنایی، با استفاده از تحقیقات و نظریات متخصصین فن از پزشکی، روانپزشکی، روانشناسی کیفری، جرم‌شناسی، علوم مذهبی و... ضروری و لازم به شمار می‌آید. پس از این طریق است که امر تشخیص امکانپذیر می‌گردد. یعنی کشف ارتباط میان ساختمان فکری مجرم و رشد طفلی و زیستی او و همچنین جرم ارتكابی و متعاقب آن است که کشف عوامل جرم‌زا و نحوه‌ی برخورد با آنها محقق می‌گردد. تشکیل این پرونده در نظام قضایی ایران با چالش‌هایی مواجه است و مددکاران به حد کافی آموزش ندیده. تشکیل این پرونده سلیقه‌ای می‌باشد. از طرفی آمار صحیحی از نوع مجازات‌ها و وضعیت متهمین در زندان در دسترس نیست و قاضی در صدور رای توجه خاصی به این پرونده ندارد.

ب: پیشینه

هر چند توجه به شخصیت متهم و تشکیل پرونده‌ی شخصیت در نظام‌های کیفری، اندیشه‌ی جدیدی به شمار نمی‌رود، اما پژوهش کمی در این مورد انجام گرفته است و از طرفی با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری

به ویژه ماده‌ی ۲۰۳ آ. د. ک در مورد لزوم تشکیل پرونده‌ی شخصیت امید است تلاش‌های پژوهشی جدی در این باب را شاهد باشیم.

از جمله پژوهش‌هایی که پیرامون این موضوع صورت گرفته است عبارتند از:

- سلیمانی سالم، ایرج، لزوم تشکیل پرونده‌ی شخصیت برای بزه‌کاران، کارشناسی ارشد حقوق جزا، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۳.
- سلامی، بهروز، پرونده‌ی شخصیت، کارشناسی ارشد حقوق جزا، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۱۲.
- سیاهکالی مرادی، زینب، تأثیر شخصیت بزهکار در مجازات (حقوق کیفری ایران)، کارشناسی ارشد حقوق جزا، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۱۵.
- نتاج میانه، علی حسین، بررسی جایگاه شخصیت مجرم و حالات روانی در حقوق کیفری ایران، کارشناسی ارشد حقوق جزا، دانشگاه تهران (مجمع آموزش)، ۱۳۷۹.
- گوهری، سعید، پرونده‌ی شخصیت در نظام کیفری ایران، کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه قم، ۱۳۹۰.
- هدی، فاطمه، رویکرد حقوق کیفری ایران به شخصیت مجرم، کارشناسی ارشد حقوق جزا، دانشگاه قم، ۱۳۹۰.
- آقا میرسلیم، مرضیه، جایگاه پرونده‌ی شخصیت در نظام کیفری ایران و کانادا، کارشناسی ارشد حقوق جزا، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۰.
- ابراهیمی، ابراهیم، "موانع تشکیل پرونده‌ی شخصیت در نظام کیفری ایران"، فصلنامه‌ی علمی-ترویجی مطالعات پیشگیری از جرم، سال ششم، شماره ۱۸، بهار ۱۳۹۰.